

KORKUT ATA TũRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERĐİŐİ
Uluslararası Tũrk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 211-229.
Geliş Tarihi-Received: 21.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 11.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1254627

Divan Şiirinde Bursa Redifli Şiirler*

Poems With Bursa Redif in Divan Poetry

Yılmaz FARAŐOđLU**

Őz

Medeniyet ve kũltũr tarihimizde bazı Őehirlerin ۆzel yeri ve ۆnemi vardır. Asırlarca millet hafızasından silinmeyen, kadim hatıraları zihinlerde daima canlı kalan Şehirlerden birisi de Bursa'dır. Kũltũr tarihimizde İstanbul başta olmak ũzere Edirne, Konya, Bağdat, Şam, Kahire, ũskũp gibi siyasi ve kũltũrel merkezler yanında Bursa'nın da ۆzel bir yeri vardır. Kuruluşu çok eski tarihlere dayanan, ũzerinde hayat bulan farklı kũltũr, inanç ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Bursa, Tũrk-İslam medeniyetinin bu topraklarda ortaya koyduğu en Őekkin Őehirlerdendir. Kۆklũ geçmişiyle birçok medeniyeti bağrına basan Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk başkentidir. Bursa Bitinya, Roma, Selçuklu ve Bizans medeniyetlerinin eserleri yanında Osman Gazi tũrbesi ve sonraki beş padişahın kũlliyesi ile Osmanlı mimarisinin ilk ۆrneklerini taşıyan tarih ve kũltũr Şehri; yũzlerce tarihŕ cami, mescit ve tũrbesiyle ruhaniyetli bir Şehirdir.

Çalışmanın girişinde ilkler Şehri Bursa hakkında verilen kısa bilginin ardından Şehrin tarihŕ seyri ve kũltũr tarihimizdeki yeri ũzerinde durulmuştur. Ardından tarih boyunca Bursa'da yaşamış Şairler hakkında bilgi verilip divan Şairleri tarafından Bursa redifiyle yazılan 8'i gazel 9 Şiir incelenmeye çalışılmıştır. Şiirler Şairlerin ۆlũm tarihine gۆre sıralanmış olup ۆnce Şair hakkında kısa bilginin ardından manzume Şekil ve muhteva açısından değerlendirilmiş; arada da Şiirin metni sunulmuştur. Bۆylece divan Şairleri gۆzũnden Bursa'nın hangi yۆnleriyle ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Divan Şiiri, gazel, Osmanlı medeniyeti.

Abstract

Some cities have a special place and importance in our civilization and cultural history. Bursa is one of the cities that have not been erased from the memory of the nation for centuries and whose ancient memories are always alive in the minds. In our cultural history, Bursa has a special place in addition to political and cultural centers such as Istanbul, Edirne, Konya, Baghdad, Damascus, Cairo, Skopje. Bursa, which is home to different cultures, beliefs and civilizations that date back to ancient times, is one of the most distinguished cities of Turkish-Islamic civilization in this land. Bursa, which embraced many civilizations with its deep-rooted past, was the first capital of the Ottoman Empire. Bursa is the city of history and culture, bearing the first examples of Ottoman architecture, with the Osman Gazi tomb and the kulliyes of the next five sultans, as well as the works of Bithynia, Roman, Seljuk and

* Bu makale İstanbul Sabahattin Zaim ũniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalında Do. Dr. Bũnyamin Ayieği danışmanlığında devam etmekte olduğum "Divan Şiirinde Mekān Algısı ve Şehir Şiirleri" adlı doktora tezinin malzemesi kullanılarak ũretilmiřtir.

** Doktora ۆđrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim ũniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul/Tũrkiye, e-posta: yilmazfarasoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5232-3624.

Byzantine civilizations; It is a spiritual city with hundreds of historical mosques, masjids and tombs.

After the brief information about Bursa, the city of firsts, at the beginning of the study, the historical course of the city and its place in our cultural history are emphasized. Then, information was given about the poets who lived in Bursa throughout the history, and 9 poems, 8 of which were ghazals, written by divan poets with Bursa redif were tried to be examined. The poems are listed according to the death date of the poets and firstly, after a brief information about the poet, the verse is evaluated in terms of form and content; In the meantime, the text of the poem is presented. Thus, it was tried to determine which aspects of Bursa were handled from the eyes of divan poets.

Keywords: Bursa, Divan poetry, ghazal, Ottoman civilization.

Giriş

Kültür ve sanat geçmişimiz dikkatli şekilde incelendiğinde Bursa'nın ayrı bir yeri ve öneminin olduğu ilk bakışta farkedilir. Özellikle devletin temellerinin atıldığı 14 ve 15. yüzyıllarda Bursa ilim ve kültür faaliyetlerinde önemli bir merkez konumundadır. Şehrin ilim ve kültürde merkez oluşu, temelleri yeni atılan Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olmasından kaynaklanır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden itibaren neresi devlet merkezi olmuşa orasının kültür hareketlerinde önde olduğu görülmektedir (Atlansoy, 1998, s. 18-19).

Bursa, Ulu Cami, Hüdevendigar Cami, Muradiye Cami ve külliyesi, Yeşil Cami ve külliyesi gibi şehre kimliğini kazandıran, devletin ilk dönemine ait tarihî yapılara sahiptir. Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerinde oturmasını, cihanşümül bir imparatorluğa doğru ilerleyişini sağlayacak kurumları olan sadrazamlık, kazaskerlik (sonradan şeyhülislamlık), beylerbeyilik ve sancak beyliği makamları da ilk olarak Bursa'da tesis edilmiştir. Ayrıca eğitim kurumları enderun ve medreseler, sağlık kurumları darüşşifalar Bursa'da ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu kurumlar olmadan, kısa bir süre içinde Anadolu'dan Balkanlar ve Rumeli içlerine kadar genişleyen büyük bir devlet haline gelmesi, sonrasında büyük hamleler yapabilmesi de mümkün değildir (Tonak, 2014, s. 2).

"Bursa'da zaman" şiirinin şairi Ahmet Hamdi Tanpınar manevi atmosferiyle diğer şehirlerden üstün tuttuğu Bursa'yı iliklerine kadar bir Türk şehri olarak niteler. Ona göre Türk ruhuna kendiliğinden sahip olan Bursa'da maziyi devam ettiren ikinci bir zaman daha vardır (Atlansoy, 1998, s. 22-23). Yine Tanpınar'a göre kuruluş devrinin bütün füsûnu Bursa'dadır. Bu füsûnu o kadar asırdan sonra ilk günlerin tazeliğiyle bizi saran mimarisi yapar (Çanaklı, 2015, s. 25). Evliya Çelebi'nin "ruhaniyetli kadim bir şehir", Sadrazam Keçeci Fuat Paşa'nın ise "Osmanlı tarihinin dibacesi" olarak nitelediği Bursa Tanpınar'a göre kuruluş devrinin bütün şiiri ve füsununu içermektedir (Dalar, 2018, s. 187).

Doğal güzellikleri ve tarihî konumuyla Osmanlı şehirleri içinde ayrı bir yeri olan Bursa'yı Hasan Âli Yücel de "Bursa bir tarih sergisidir. Hiçbir kitap, onun kadar, 1299'la 1923 arasındaki olayları bize doğru haber vermez. Osmanlı şahini, Uludağ'a kurduğu yuvadan havalandı." sözleriyle anlatır. (Kayabaşı, 1996, s. 19) Mehmet Akif ise şehrin işgali üzerine yazdığı bülbül şiirinde (Ayaz, 2015, s. 32) Bursa'yı "İslam'ın haremğâhu" olarak niteler. Akif için İstanbul'un işgali bile Bursa'nın düşmesi kadar yıkıcı olmamıştır. Çünkü Bursa peygamber torunu Emir Sultan'ıyla, Horasan erenleriyle, Mevlid'i ve Ulu Cami'siyle bir İslam şehridir (Çanaklı, 2015, s. 22).

1. Bursa Şehrinin Tarihi

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, Uludağ'ın kuzeybatı etekleri ile Bursa Ovası'nın güney kısmındaki meyilli araziye kurulmuştur. Şehrin ismi antik çağlardaki adı

olan Prusa'dan gelmektedir (İnalçık, 1992, s. 446). Kartaca kralı Hannibal, Roma İmparatorluğu'na bağlı Bithinya¹ kralı I. Prusias ile yaptığı savaşı kaybedince askerleriyle Prusias'a sığınır. Ondandır itibar görmesi üzerine kral onuruna Bursa Kalesi'ni inşa eder. Böylece Kartaca kralı Hannibal tarafından ilk şehir planı yapılır ve şehre Prusa adı verilir. Bölge 19. yüzyıla kadar Bitinya adını korur (Eken, 2020, s. 10; Karavelioğlu, 2008, s. 14).

Bursa, Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Doğu Roma hâkimiyetindeki şehirlerden biri olmuş, bu dönemde müslüman Araplar ve ardından Türkler'in akınlarına uğramıştır. Anadolu fâtihî Süleyman Şah 1080'de İznik'i alarak kendisine merkez yaptıktan hemen sonra Bursa'yı da fethetmiştir. Bir süre Türkler ile Bizanslılar arasında el değiştiren Bursa 1326'da Orhan Gazi zamanında kesin olarak alınıp beyliğin merkezi yapılmıştır (İnalçık, 1992, s. 446). Henüz Orhan Gazi döneminde şehri ziyaret eden İbn Batuta, Bursa'yı "geniş caddeli, büyük çarşılı, hareketli bir şehir" olarak betimler (Aman, 2018, s. 54).

Bilinen 8500 yıllık tarihi ve eski medeniyetlerin izleriyle medeniyetler mozaigi olan Bursa; Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin kültürel ve mimari özelliklerini günümüze taşır (Beşli, 2012, s. 26). Bursa dört sultan döneminde gelişerek oluşan şehir kültürüyle sadece bir devletin başkenti değil aynı zamanda yeni coğrafyalarda, benzerleri tekrar tekrar üretilebilecek bir şehir prototipi olmuştur (Davutoğlu, 2016, s. 114). Bursa'nın fethi Osmanlılar için bir dönüm noktası olmuş, göçebe bir uç beyliğinden başkenti, sınırları ve yerleşik halkı olan, düzenli ordusuyla devleti savunma ve genişletme imkanına sahip gerçek bir devlet haline gelmiştir (Kurtaran, 2012, s. 253). Osman Bey'den Fâtih'e kadar ilk 6 padişah (İnalçık, 1992, s. 449) ve 20 şehzadenin türbeleri de buradadır.

Bursa tarihi şehrin ne kadar zengin bir geçmişi olduğunu açıkça göstermektedir. Hristiyanlığın I. konsili 325 tarihinde Bursa İznik'te toplanmıştır (Taşpınar, 2004). İznik, 1081'de kurulan Anadolu Selçuklularının da ilk başkentidir. Osmanlı'nın ilk kalıcı eserleri Bursa'da inşa edilmiş, bilinen ilk Osmanlı parası 1327'de Bursa'da basılmıştır (İnalçık, 1992, s. 446). Osmanlı'nın ilk medresesi 1331'de Orhan Bey tarafından, kadı yetiştirmek için yine İznik'te kurulmuştur (İnalçık, 2007, s. 383). Padişahlara kılıç kuşatma geleneği, Hammer'e göre Emir Sultan'ın Yıldırım Bayezid'e, Atâ Bey'e göre II. Murad'a kılıç kuşatmasıyla Bursa'da başlar (Algül ve Azamat, 1995, s. 147).

Osmanlı'nın ilk bedesteni Yıldırım Bayezid'in Bursa'da yaptırdığı Kapalı Çarşı'dadır. İlk hastane ise 1394'te yine Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği Yıldırım Darüşşifası'dır. İlk Osmanlı çinisi de İznik'te üretilmiştir. İslam'da ilk Mevlid 1409-1410 yıllarında Bursa'da Süleyman Çelebi tarafından dönemin Türkçesi ile yazılmıştır (Eken, 2020, s. 12). Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı Bursa'da II. Murad devrinde Molla Fenarî olmuş (İpşirli, 2010, s. 92); ilk divan toplantısı Sultan Orhan zamanında yine Bursa'da yapılmıştır. Osmanlı'nın ilk yün, pamuk ve ipekli dokumacılığı 1437'de Bursa'da yapılmış, ilk kâğıthanesi de 1486'da Cilimboz Deresi vadisinde kurulmuştur (Eken, 2020, s. 12).

2. Bursa'nın Kültür Tarihimizdeki Yeri

Bursa Türkiye'nin ilim, kültür, sanat ve mimarlık tarihinde belirgin şekilde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü devletin temelleri ilk başkent Bursa'da atılmış, Osmanlı Devleti gerçek anlamda bu şehirde yapılanmıştır. Devletin idari, siyasi, ilmî ve askerî kurumları Bursa'da ortaya çıkmış, hukuki düzenlemeler ilk defa burada uygulanmıştır. Döneminin ticari, ilmî ve sanatsal faaliyetlerine merkez olan Bursa,

¹ Trakya kökenli Bitin halkı tarafından kurulmuş bu devlet yaklaşık 300 yıl hüküm sürmüştür. MÖ 74'ten sonra Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Bitinya krallığı toprakları İznik, Bursa, İzmit Körfezi, Sakarya, Bursa ve İstanbul çevresidir (Güney, 2014, s. 408).

Osmanlı toplum yapısının da şekillendiği şehir olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı tarihinde Bursa'nın diğer şehirlere göre önemi büyüktür. Kendisine çektiği alim, şair, mutasavvıf, devlet adamı, tacir hatta Batı'dan gelen yabancılarla 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun önde gelen ilim, kültür ve sanat merkezlerinden olan Bursa'nın bu yükselişinde İstanbul'un henüz fethedilmemiş, Edirne'nin de yeteri kadar gelişmemiş olmasının payı vardır (Çetin, ts.).

Fethinden bir asır sonra şehri gören Avrupalı gezgin La Broquière Bursa'yı "Türklerin en muazzam beldesi" olarak tanımlar. Siyaset ve şehircilik tarihimiz yanında kültür ve edebiyat tarihimiz için de önemli olan Bursa, 1453'e kadar Anadolu'nun seçkin ilim ve sanat adamlarının yaşadığı, eser verdiği bir şehirdir. Bursa hakkında kullanılan "Burc-ı Evliya" övgüsü Emir Sultan ve Muhyiddin Üftâde gibi gönül insanlarından gelir. Ayrıca isimleri Bursa'yla anılan Süleyman Çelebi ve Ahmed Paşa gibi edebiyat sahasının önemli isimleri de zikredilmelidir. Devletin ilk başkenti, yerli yabancı her memleketten insanı kendine çeken Bursa'dan bahseden seyahatname sayısı dahi yüz seksen civarındadır (Çanaklı, 2015, s. 13-14).

İstanbul'un fethinden sonra Bursa devletin en çok şair yetiştiren ikinci şehridir. Bursalı şairlerin çoğu da eserleriyle kültürümüze büyük katkılarda bulunmuş, ilim ve sanat dünyamızın önde gelen isimleri arasındadır (Çanaklı, 2015, s. 14). Devletin ilk padişahlarının türbe ve külliyesi ise şehre ayrı bir ruhaniyet katar. Bursa'da devletin kurucusu Osman Gazi türbesi yanında sırasıyla Orhan Bey, I. Murad (Hüdavendigâr), Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed (Yeşil) ve II. Murad (Muradiye) külliyesi mevcut olup hazirelerinde birçok şehzade ve hanedan üyesi yatmaktadır (Hızlı, 2001; Bilge, 2021, s. 950).

Bursa Osmanlı sultanlarının gönlünde de ayrıcalıklı bir yerdedir. Fatih'e kadar olan padişahların Bursa'da defnedilmesi, birçok şehzadenin Bursa'da dedelerinin yanına gömülmesi, ecdadın Bursa'ya, "ata yurdu, baba ocağı" anlayışıyla bağlılığını gösterir. Diğer taraftan hemen bütün Osmanlı asırlarında, devrin ilim, irfan, sanat, edebiyat hatta siyaset ve bürokrasisinin en seçkin isimlerinin önemli bir kısmının yolu görev, sürgün veya emeklilik sebebiyle Bursa'ya uğramıştır (Çetin, ts.).

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde Buhara, Semerkant, İran, Mısır ve Bağdat gibi diyarlardan yeni fethedilen yerlerde uygulanan iskân siyaseti gereği, devletin merkezi Bursa'ya "Horasan Erenleri" de denilen mutasavvıf, eren ve abdallar gelmiştir. Osman Gazi ve Orhan Bey kerametleriyle etkili olan Abdal Murad, Abdal Mehmed, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi bu dervişler için şehrin değişik yerlerine zaviyeler inşa ettirmiştir. Türkistan'dan Bursa'ya ikinci derviş göçü Yıldırım Bayezid döneminde gerçekleşmiştir. Hacca gitmek üzere yola çıkan Buharalı Emir Sultan, yanında Seyyid Usûl, Seyyid Nâsır, Seyyid Nimetullah, Ali Dede, Baba Zâkir gibi dervişlerle Bursa'ya yerleşmiştir (Kurtaran, 2012, s. 256; Erginli, 2002, s. 178-180; Tekeli, 2000, s. 4-6).

Bursa 14. yüzyılda Anadolu dışında kurulan Kâdiriye, Rifâiye, Nakşibendiye, Halvetiye, Kâzeruniye, Sadiye, Zeyniye gibi tarikatların etkisinde kalmış; 15 ve 16. yüzyıllarda bu tarikatların hemen hepsi şehirde kendi tekkelerini kurmuştur (Çetin, ts.). Emir Sultan Bursa'nın doğusunda şehre hâkim bir tepede, Seyyid Usûl Kuruçeşme mahallesinde, Seyyid Nâsır Pınarbaşı'nda, Ali Dede İncirli Hamamı civarında, Âşık Çelebi'nin dedesi Seyyid Nattâ Kâzerunî zaviyesinde faaliyetlerde bulunmuştur (Algül ve Azamat, 1995, s. 148). Ayrıca Bursa Şeyh Edebalî (ö. 1326), Davûd-ı Kayserî (ö. 1350), Alâaddin Esved (ö. 1397), Germiyanlı Ahmedî (ö. 1412-13), Molla Fenarî (ö. 1430), Kadızâde Rumî (ö. 1436), Molla Yegan (ö. 1461), Molla Hüsrev (ö. 1480) ve Molla Güranî (ö. 1488) gibi nice ilim adamı ve müderrisle bir kültür merkezi olmuştur.

Bursa medreseleri üzerine yapılan bir çalışmada şehirde Orhan Gazi devrinde 3, I. Murad devrinde 2, Yıldırım Bayezid devrinde 9, Çelebi Mehmed devrinde 2, II. Murad devrinde 5, II. Mehmed devrinde 14 olmak üzere; 16. yüzyılda ise II. Bayezid devrinde 4, Yavuz Selim devrinde 1 ve Kanunî Süleyman devrinde 4 olmak üzere toplam 44 medrese tespit edilir (Hızlı, 1986, s. 31-86). 17 ve 18. yüzyıl Bursa medrese ve müderris ruznamçeleri üzerine yapılan bir başka çalışmada ise isim farklarıyla birlikte Bursa'da 191 medrese olduğu kaydedilir (Kuru, 2019, s. 1050-1058).

Divan edebiyatı kaynaklarından olan şair tezkirelerinde şairler tanıtılırken çoğu zaman mensup olduğu belde ve şehirler uzun veya kısa ifadelerle tanıtılır. Tezkirelerde Bursa, Edirne ve İstanbul gibi Osmanlı'ya başkentlik yapmış şehirler ile Bağdat, Halep, Kahire, Konya, Kudüs, Şam gibi önemli kültür merkezleri ise özel unvanlarla tanıtılır. Tezkirelerde Bursa için ise "Behiştâsâ, İremnazîr, Dârüssaltana, mahmiyye, mahrusa" gibi özel unvanlar kullanılmıştır (Aydın, 2017, s. 40).

Tezkireler içinde şairlerin doğum ve yerleşim yerleriyle ilgili verdiği bilgilerle Kınalızâde Hasan Çelebi'nin "Tezkiretü's-şu'arâ" adlı tezkiresinin ayrı bir yeri vardır. Hasan Çelebi tezkiresinin değişik yerlerinde Bursa'yı rütbe ve faziletçe büyük insanların yetiştiği; çok sayıda cami, sultan türbesi ve tekkenin bulunduğu; temiz havası, hoş suyu, bahçe ve bostanlarıyla yeşilin hâkim olduğu; Çin, Hita, İrem ve Saba ülkelerini kısıktırarak derecede güzel tabiat ve iklimiyle, yüksek dağ, tepe ve ırmakların çokluğuyla tarif etmiş; şehri inciye, cennete ve yüzüğe benzetmiştir. Ayrıca Hasan Çelebi, Bursa'nın herkes tarafından bilinip övüldüğü; güzelliklerinin kelimelerle anlatılamayacağını belirtmiş, şehri sosyal, kültürel ve coğrafi özellik ve güzellikleriyle tanıtmıştır (Eyduran, 2000, s. 30-32).

Bursa ayrıca Osmanlı mimarisinin de ilk önemli eserlerini verdiği, "Bursa kemeri", "Zaviyeli Bursa tipi camiler" hatta "Bursa Mimarisi" gibi şehrin adıyla anılan mimari form ve tanımlamaların ortaya çıktığı şehir olmuştur (Durmuş, 2019, s. 15; Gönül, 2017, s. 21).

3. Bursa'da Yaşamış Divan Şairleri

Bursa 1326'dan, Edirne'nin başkent oluşuna kadar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış, siyasal önemi yanında ekonomik ve kültürel açıdan da önemli bir şehirdir. Bu dönem şehrin edebiyat ve şiir alanında da parlak bir sayfa açmıştır (Karagöz, 2021, s. 10). Mustafa İsen Osmanlı Devleti'nin ilk kültürel kurumlarının İznik ve Bursa'da temellendiğini, buna bağlı olarak ilk edebî ürünlerin de yine bu şehirlerde verildiğini ifade eder (1997, s. 79). İsen'in tezkirelerde adı geçen tüm divan şairleri üzerine yaptığı çalışmada Bursalı divan şairi sayısı, yetiştirdiği 609 şairle zirvede olan İstanbul'un hemen ardından 156 şairle ikinci gelir. İsen bu durumu Bursa'nın ilk başkenti oluşu ve sonraki dönemlerde de kültür merkezi olma durumunu devam ettirmesiyle açıklar (1997, s. 70-71).

Bursa şairleri ve vefeyatnameleri üzerine yapılan bir çalışmada Bursa'nın 1326'daki fethinden 16. yüzyılın sonuna kadar birinci, İstanbul'un fethinin ardından ise en çok şair yetiştiren ikinci şehir olduğu belirtilir (Atlansoy, 1998, s. 9). Atlansoy çalışmasında yazılış tarihi sırasına göre 24 tezkire üzerinden bir liste hazırlayıp Bursa ile ilgili şairlerin isim, ölüm tarihi ve varsa meslek bilgilerini alfabetik olarak sıralar². Çalışmada verilen bilgilere göre; Sehî Bey tezkiresinde (229/33 şair), Latîfî tezkiresinde (300/45 şair), Âşık Çelebi tezkiresinde (420-450/60 şair), Hasan Çelebi tezkiresinde

² Verilen listede parantez içindeki ilk rakam tezkiredeki tüm şair sayısını, bazı tezkirelerde nüsha farklarına göre sayı değişir, ikinci rakam ise Bursa ile ilgili şair sayısını göstermektedir.

(631/86 şair), Ahdî tezkiresinde (375/37 şair), Beyânî tezkiresinde (360/57 şair), Gelibolulu Âlî tezkiresinde (291/35 şair), Riyâzî tezkiresinde (366-380/48 şair), Fâizî tezkiresinde (514/58 şair), Mehmed Rızâ tezkiresinde (169-257/20 şair), Yümnî tezkiresinde (29/1 şair), Âsım tezkiresinde (123/5 şair), Güftî tezkiresinde (104-106/ 13 şair), Mucîb tezkiresinde (112/7 şair), Safâyî tezkiresinde (476/55 şair), Sâlim tezkiresinde (435/35 şair), Belîğ tezkiresinde (414/56 şair), Râmiz tezkiresinde (376/19 şair), Esrâr Dede tezkiresinde (212/12 şair), Şefkat tezkiresinde (125/2 şair), Ârif Hikmet Bey tezkiresinde (203/8 şair), Fatin tezkiresinde (672/34 şair); Abdurrahman Hibrî ve Ali Emirî'nin eserlerinde de birer tane olmak üzere Bursa ile ilgili 718 şair tespit eder. Atlansoy yazının sonunda tek sayfa verdiği isim listesinde ise Bursa ile ilgili şair sayısını 169 olarak belirtir (Atlansoy, 1998, s. 49-73).

Divan şiiri geleneğinde yüzyıl bazında Bursa'da karşılaştığımız önemli şairleri şu şekilde özetleyebiliriz: 15. yüzyılda Bursa'da karşılaştığımız ilk şair II. Murad'ın tahta çıktığı yıllarda Bursa'ya yerleşen, öncesinde ona hocalık da yapan Ahmed-i Dâî (ö. 1421'den sonra)'dır. Bursalı bir başka şair ünlü Mevlid'in (y. 1409) yazarı ve Ulu Cami imamı Süleyman Çelebi (ö. 1422)'dir. 15. yüzyılda Bursa'nın diğer önemli şairi de divan şiirinin kurucularından sayılan, ismi Bursa ile özdeşleşen Ahmed Paşa (ö. 1497)'dir. Öncesinde vezirliğe kadar yükselmişken yaptığı bir hata sebebiyle Bursa'ya gönderilmiş ve burada vefat etmiştir. Kendisi hem Muradiye medresesinde hocalık hem de şehirde kadılık yapmıştır. Bursa'da yaşayan tekke şairlerinden ise Somuncu Baba lakaplı Şeyh Hâmid-i Velî (ö.1412) ve şehrin manevi mimarı Emir Sultan (ö. 1429) ile karşılaşırız.

Bursa'da 16. yüzyıl divan şiirinin en renkli siması Lâmiî Çelebi (ö. 1532)'dir. Onun *Bursa Şehrengizi*, şehrin kültür hayatını yansıtan önemli bir eserdir. Hisar semtine bir medrese inşa ettiren Lâmiî ölünce buraya defnedilmiştir. Bu dönemin diğer önemli şairleri Bursalı Celilî (ö. 1569), Bursalı Cinanî (ö. 1595), Deli Birader lakaplı Bursalı Gazalî (ö. 1535) ve Bursalı Rahmî (ö. 1567)'dir. Bu yüzyılın önemli mutasavvıf şairi ise Ulu Cami ve Emir Sultan camilerinde görev yapmış Muhyiddin Üftâde (ö. 1580)'dir.

17. yüzyılda kendisinden söz ettirmiş Bursalı şairler Cünunî Dede (ö.1620), Şühudî (ö.1613), Haşimî (ö. 1627), Bursa'da tekke kuran Niyazî-i Mısırî (ö. 1694) ve Bursa üzerine ilk vefeyatnâme yazarı Selisî (ö. 1650)'dir. 18. yüzyılda Bursa'da yaşamış dikkat çeken şairler ise İsmail Belîğ (ö. 1729), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), Bursalı Tâlib (ö. 1706) ve Levhî (ö. 1752) olmuştur. 19. yüzyılda Eşref Mustafa Paşa (ö. 1894) ve Seniğ Süleyman (ö. 1900) Bursalı şairler olarak anılabilir (Necdet, 1996, s. 43-54).

4. Bursa Redifiyle Şiir Yazan Şairler ve Şiirleri

4. 1. Revânî (ö. 1523)

Divanında Bursa redifli şiir bulunan ilk şair Revânî'dir. Edirne'de doğan ve asıl adı İlyas Şücâ olan şairin sipahi oğlu olduğu ifade edilir. Şairin "Revânî" mahlasını seçmesinde, Tunca Nehri kıyısındaki bahçelerde oturması ve ırmağın tatlı akışının kendisinde uyandırdığı duyguların etkili olduğu belirtilir. Şuara tezkirelerinde, Revânî'nin II. Bayezid devrinde surre emini olarak Hicaz'a gittiği, gönderilen paranın dağıtımında yaptığı usulsüzlükle ilgili şikayetler üzerine görevden azledilip ulûfesinin kesildiği nakledilir. Revânî, bu olaydan sonra cezalandırılmaktan korktuğu için İstanbul'dan ayrılıp Trabzon'da valilik yapan Şehzade Selim'e intisap etmiştir. Ancak bir süre sonra bilinmeyen bir sebeple mallarına el konularak şehzade sarayından da uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine Mısır'a doğru yola çıkan Revânî şehzadenin pişman olup arkasından adam göndermesiyle Trabzon'a geri dönmüştür. 1512'de Şehzade Selim'in padişah olarak İstanbul'a gelişinde ona refakat edip cülûs töreninde hazır bulunmuştur. Revânî kaplıca mütevellisi olarak Bursa'ya görevle geldiğinden şehri

tanıma, burada yaşama fırsatı bulmuştur. 1521'de Kanunî'nin Belgrad'ı fethi üzerine yazdığı kasideyi sultana sunan şair İstanbul'a geri dönmüş, 1524'te de İstanbul'da vefat etmiştir (Avşar, 2017, s. 2-5; Erünsal, 2008, s. 30-31).

Revânî'nin Bursa redifli şiiri 5 beyitli bir gazel olup aruzun "Fâ'ilâtün Fâ'ilatün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni ile yazılmıştır. Manzumede kafiye olarak sadece uzun a "â" sesi ile tam kafiye, "-sı Bursanun" şeklinde de redif kullanılmıştır. Son beytinde mahlasını da söyleyen Revânî'nin gazeli şöyledir:

1. 'Âşıkı odlara yakar dil-rubâsı **Bursanun**
Ey gönül germ olma ıssıdur havâsı **Bursanun**
2. Râ kaşıyla her hilâl-ebrûsu eyler merhabâ
Dostlar hoşca gelür bana burası **Bursanun**
3. Kendüyi yüksek dutar hûrşîd-i 'âlem-tâbdan
Yere inmez neyleyem her meh-likâsı **Bursanun**
4. Yaray' ibrişim götürmez zülf-i dildârı gören
Hâce-i 'âlem geçer her bir gedâsı **Bursanun**
5. Issıcak yüz gösterüp öper kuçar dil-berleri
Rind-i 'âlemdür **Revânî** kaplucası **Bursanun**³

Revânî'nin gazeli ilk bakıldığında Bursalı bir güzele yazılmış gibi görünür. Şiirin ilk beytinde şair Bursa güzellerinin âşıklarının gönüllerini aşk ateşinde yaktığı, bu sebeple şehrin ısındığını vurgular. İkinci beyitte güzellerin kaşları Arap alfabesindeki "ra" harfine benzetilir⁴. Bursalı güzellerin "ra" harfine benzeyen hilal şeklindeki çekici kaşları şehre gelenleri hoş, sıcak bir merhaba ile karşılar. Üçüncü beyitte de şair Bursa güzellerini övmeyi sürdürür. Şehrin ay yüzlü güzelleri gökte etrafı aydınlatan güneş misali naz ve kibir içindedir. Bu güzeller âşıklarına yüz vermeyip yakınlık göstermemekte, bilakis ızdırap vermektedir. Dördüncü beyitte ise Bursa güzellerinin saçları (zülf-i didâr) şehrin önemli ticaret maddelerinden ipeğe benzetilir. Şair güzellerin sarı saçlarını⁵ Bursa ipeğine benzeterek parlaklık ve yumuşaklığıyla över. Bursa güzellerinin ipekten güzel sarı saçlarını görme bahtiyarlığına kavuşan âşık, kendisini alemin en seçkini sayar. Şair son beyitte Bursa ile özdeşleşen kaplıcalardan⁶ bahseder. Bursa kaplıcalarını dünya işlerine önem vermeyen aldrışsız bir rinde benzeterek kişileştiren Revânî'ye göre kaplıcalar güzellere sıcak yüz göstermekte, havuz ve kurnalarında onları eğlendirmektedir.

³ (Avşar, 2017, s. 299-300, 213 numaralı gazel)

⁴ Divan şiirinde kaş sevgilinin ikinci derece güzellik unsurlarından sayılır. Şekil itibarıyla kendi görünümünden kaynaklı eğriliği ile söz konusu edilir. Bundan başka kaş hilale, nun, med, ra harflerine benzetilir. Ebru, fitne, besmele, kayak gibi sıfatlar da kaş için nadir olarak kullanılmıştır (Çorak, 2002, s. 133- 134).

⁵ Köksal'a göre divan şiirinde sevgiliyi tanımlamak için sarı saçların ilk defa Nedim tarafından kullanıldığı görüşü yanlıştır. Çünkü ondan önce birçok şair sevgiliyi sarı saçlı olarak tarif eder. Divan şairinin dünyasında güzel için sarılık, sarışınlık âdeta yasak renktir. O'nun için "sarı" (zerd) renk, solgun, bitkin ve hastalıklı yüzü ifade için kullanılan bir malzemedir (2002, s. 163-165).

⁶ Pek çok şair ve yazar eserinde Osmanlı toplum hayatında önemli bir yeri olan kaplıcalardan, özellikle sularıyla ünlü Bursa'nın hamam ve kaplıcalarından bahsetmiştir. İbn-i Batuta ve Evliya Çelebi, seyahatnamelerinde Bursa ile ilgili bölümlerde şehrin kaplıcalarını uzun uzun anlatır. Ayrıca Bursa üzerine yazılan şehrengizlerde şehrin kaplıcaları anlatılmış hatta birçok şair tarafından "kaplıca" redifli şiirler yazılmıştır (Aka, 2020, s. 2-3).

4. 2-3. Prizrenli Şem'î (ö. 1529-30)

Divanında Bursa redifli iki şiir bulunan diğer şair Üsküp yakınlarındaki Prizren'den olan Prizrenli Şem'î'dir. Asıl adı bilinmeyen şairin ailesi ve öğrenimi hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Hayatı boyunca belirli bir işle uğraşmadığı için düzenli bir eğitim almadığı, fakat şiirlerinden kendisini yetiştirdiği anlaşılır. Latîfî ve Âşık Çelebi, Şem'î'yi dünya işlerine kıymet vermeyen, derviş tabiatlı bir kimse olarak niteler. Sehî Bey onun Mevlevî olduğunu, Edirne'de Şeyh Muslihuddin Dergâhı'na şeyh olarak tayin edilip bir müddet burada kaldığını söyler. Kaynaklarda Şem'î'nin bir gece elindeki mumla dostlarını, "Bu gece Şem'î'nin şebistânı vardır" diyerek davet ettiği ve o gece uykuya dalıp bir daha uyanmadığı belirtilir. Mezarı İstanbul'da Şeyh Vefâ Camii hazîresindedir (Karavelioğlu, 2014, s. 17-25). Şairin hayatı Edirne'de geçmekle birlikte yakınlığı sebebiyle Bursa'yı görmüş olması, şehri tanınması muhtemeldir. Şairin bilinen tek eseri divanıdır.

Prizrenli Şem'î'nin 7 ve 5 beyit uzunluğundaki gazelleri Revânî'nin gazeline nazire⁷ olup vezin ve kafiye bakımından aynıdır. Gazellerin ikisi de "Fâ'ilâtün Fâ'ilatün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezninde olup "-sı Bursanun" kelimesi ile redif, uzun a "â" ile de tam kafiye oluşturulmuştur. İki şiirin son beytinde de şairin mahlası geçmektedir. Prizrenli Şem'î'nin ilk gazeli aşağıdadır:

1. Aldı gönlüm dostlar bir dil-rübâsı **Bursanun**
Kûy-ı cennet kendüzi hûrî likâsı **Bursanun**
2. Sâye-veş kaldum ayakda niçe irişsün elüm
Kendüyi gökde tutar her meh-likâsı **Bursanun**
3. Geh Bunarbaşın gehî âb-ı hayâtın gösterür
Gözlerüm yaşıyla ekser mâcerâsı **Bursanun**
4. La'lden mîve getürmiş serv-i sîmînler biter
Hâk-i cevher rûh-ı perverdür hevâsı **Bursanun**
5. Gün gibi mîzâna gelmiş sanki bir Yûsuf-cemâl
Âsumân işigi kendü meh-likâsı **Bursanun**
6. Akçesüz pulsuz kuçar 'uryân idüp dilberleri
Dâm idüp havzın hoş olur Kaplucası **Bursanun**
7. Bir içim suyından odlu olmaduk **Şem'î** ânun
Gün gibi yakdı velî her bî-vefâsı **Bursanun**⁸

Prizrenli Şem'î'nin Bursa redifli iki gazeli de Revânî'nin şiiri gibi şehrin güzelleri üzerinedir. 7 beyitli gazelin ilk beytinde şair dostlarına Bursalı bir güzele âşık olduğunu ilan edip maşuğunu huriye şehri de cennete benzetmektedir. İkinci beyitte Prizrenli Şem'î de Revânî gibi ay yüzlü sevgiliyi gökte parlayan ay gibi hayal eder. Bursa güzelleri âşıklarına uzak durduğundan ay kadar yüksek ve ulaşılmazdır. Güzele erişmek isteyen şair bir gölge kadar çaresizdir. Şair üçüncü beyitte sular şehri Bursa'nın Uludağ eteklerinden çıkan önemli su kaynaklarından Pınarbaşı⁹ ve Âb-ı hayat sularından

⁷ (Avşar, 2017, s. 6)

⁸ (Karavelioğlu, 2014, s. 191, 103 numaralı gazel)

⁹ Uludağ eteklerinden çıkan Pınarbaşı Suyu ilk defa Bursa'nın kuruluş planını hazırlayan Kartacalı komutan Hannibal tarafından şehre getirilmiştir (Karatay, 2008, s. 380).

bahseder. Sevdiğine kavuşamayan şairin gözyaşları bu sular gibi yanaklarından dökülür. Dördüncü beyitte Bursa'yı güzelliği ile öven şair toprağının mücevher gibi değerli, havasının da ruha iyi geldiğini söyler. Ayrıca şehrin selvi boylu, gümüş tenli, kırmızı dudaklı güzelleri âşıklarına iyi davranmakta, meyve sunmaktadır. Bursalı güzel beşinci beyitte Yusuf peygamber güzelliğinde ve ay yüzlü olarak nitelenir. Altıncı beyitte Bursa kaplıcalarından Revânî gibi kişileştirme yapılarak bahsedilir. Kaplıca güzellere tuzak kuran, onları soyan, öpüp kucaklayan bir rakip olarak nitelenir. Prizrenli Şem'î şiirini Bursa'nın bir içim su gibi fakat vefasız güzellere iştiyakını ifade ederek bitirir. Diğer gazel ise şu şekildedir:

1. Yakdı gönlüm dostlar bir meh-likâsı **Bursanun**
Yanalum yanmak-durur çün muktezâsı **Bursanun**
2. Şehri gülzâr-ı İrem yaylağı Firdevs-i berîn
Gösterür iki cihân zevkîn safâsı **Bursanun**
3. Yâr dîdârın görüpdür ol safâdan germ olup
Cenneti 'aynuna almaz kaplucası **Bursanun**
4. Câm elinde Cem gibi geçmiş mahabbet tahtına
'Âlemün sultanıdur her bir gedâsı **Bursanun**
5. Başuna odlar yakar mihrün meh-pâreler
Şem'iyâ âh itme götürmez hevâsı **Bursanun**¹⁰

Prizrenli Şem'î'nin 5 beyitli ikinci gazeli de şehrin güzellerini anlatır. Şair ilk beyitte Bursa'nın güzelleriyle meşhur olduğunu, kendisinin de ay yüzlü bir güzele âşık olmasının yadırganmaması gerektiğini söyler. İkinci beyitte ise Bursa'nın şehri cennetin İrem bahçelerine, yaylaları da Firdevs bahçelerine benzetilerek övülür. Şaire göre Bursa, şehir ve yaylası, her şeyiyle zevk ve eğlence yeridir. Üçüncü beyitte Bursa kaplıcalarından bahsedilir. Kaplıca bundan önceki şiirlerdeki gibi yine kişileştirilerek kendisine gelen güzeli gördüğünde mutluluktan ısınan o haliyle cenneti bile görmeyen rakip veya âşık olarak canlandırılır. Bu beyitte şair Bursa kaplıcalarını güzelliğiyle cennetlerden üstün tutar. Dördüncü beyitte de kaplıcalarda yapılan sazlı sözlü, içkili eğlenceler hatırlatılır. Dinlenip eğlenmeye, maşuğunu görmeye gelen Bursalı âşıklar alemin sultanı olarak nitelenir. Son beyitte ise şair bu güzellerin aynı zamanda insanın başına dert açabileceği uyarısında bulunur. Şair şehrin âşıklarını güneşe, güzelleri de aya benzetirken son pişmanlığın fayda vermeyeceğini ifade eder.

4. 4. Bursalı Celilî (ö. 1569)

Divanında Bursa redifli şiir bulunan bir diğer şair, asıl adı Abdülcelil olan Bursalı Celilî'dir. Babası da kendisi gibi şair olan Mevlânâ Hâmîdî'dir. Türk edebiyatında Ali Şîr Nevâî (ö.1501), Hamdullah Hamdî (ö.1503) ve Bihîştî Ahmed'den (ö.1511-12) sonra hamse yazan dördüncü şair olduğu belirtilmesine rağmen pek tanınmamıştır (Aksoy, 1993, s. 269). Bursa'da doğan, hayatının büyük kısmını Bursa'da geçiren Celilî iyi bir öğrenim görmüş, bilginlik derecesinde bir şairdir. Yalnızlığa meyilli, kimseyle görüşmek istemeyen şair bir ara her şeyini terk edip ortadan kaybolur. Öldüğü zannedilerek Murâdiye zevâidindeki ulûfesi kesilip malları mirasçılara paylaştırılır. Daha sonra akrabaları onu bulup Bursa'ya geri getirir. Yavuz Sultan Selim'e methiyeler yazmasına rağmen iltifat görememiş, bunun üzerine Bursa'ya geri dönmüştür. Gittikçe daha

¹⁰ (Karavelioğlu, 2014, s. 191-192, 104 numaralı gazel)

münzevi bir hayat sürmeye alışan Celilî Bursa'da vefat etmiştir (Nas, 2018, s. 4-12; Aksoy, 1993, s. 269-270).

Celilî'nin şiiri "Fâ'ilâtün Fâ'ilatün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezninde 7 beyitli bir gazeldir. Manzumede "-ı Bursa'da" şeklinde redif ile "âr" seslerinden oluşan, bir uzun ünlü ile bir ünsüzün yer aldığı (revî ve öncesindeki uzun ünlüden meydana gelen) zengin kâfiye (kâfiye-i müreddefe)¹¹ kullanılmıştır. Celilî'nin Bursa redifli gazeli aşağıdadır:

1. Sevmişem bir âfet-i cân şeh-süvârı **Bursada**
Olmuşam süm-i semend-i hâksârı **Bursada**
2. Tâ semend-i hüsne cevlân virdi ol meh sayd için
Oldılar fitrâkümün cânlar şikârı **Bursada**
3. Atı na'ln kırdurup dâğ itdi yir yir sînemi
Veh ki oldum nâ-tüvân u dil-figârı **Bursada**
4. Çünkü gördüm bana râm olmadı ol çâpük-süvâr
Eline virdüm 'inân-ı ihtiyârı **Bursada**
5. Hayfdur atı ayağı yire basmak kâşki
Olsa hâk-âlûde çihrem rehğüzârı **Bursada**
6. Dostlar ol yâre den âheste cevlân eylesün
Olmasun diller igen pâ-mâl ü zârı **Bursada**
7. Sanma kim sensüz **Celilî** râhat u âsûdedür
Derd ü mihnetle geçürdi rûzgârı **Bursada**¹²

Bursalı Celilî, gazelinde at binicisi "âfet-i cân" bir güzeli anlatmaktadır. Şair şiir boyunca at ve binicilik terimleri kullanmaya özen gösterir. Şair ilk beyitte Bursalı bir güzeli sevdiğini, aşk acısıyla onun atının toz toprak içindeki toynağı olup her türlü cefaya katlandığını söyler. İkinci beyte göre ay yüzlü sevgili güzellik atına binerek nice âşığın gönlünü çalıp atının terkisine koymuş, kendine âşık etmiştir. Üçüncü beyitte ise aşk acısıyla gönlü yaralanan, inleyip ağlayan şair çaresizliğini anlatır. Dördüncü beyitte maşuğunu elde edemediği gibi kendi iplerini de ona teslim eden şair yakınmayı sürdürür. Şair beşinci beyitte maşuğunun yere basıp ayağını kirletmesindenense onun yolunda yerlerde sürünüp toz toprak içinde kalmaya razı olduğunu belirterek güzele olan bitmez aşkını tekrarlar. Altıncı beyitte ulaşamadığı güzele dostlarıyla haber gönderen şair at üstünde yavaş gitmesi, âşıkların gönüllerini kırıp eziyetten vazgeçmesini söyler. Şiirin son beytinde ise Celilî bu güzeli elde etmeden gönlünün rahata kavuşmayacağı, Bursa sokaklarında o güzelin peşinde çaresizce koşacağını ilan ederek şiirini bitirir.

4. 5. Nisârî Ya'kûb Çelebi (ö. 1656)

Divanında Bursa redifli şiir bulunan 4. şair asıl adı Ya'kûb Çelebi olan Nisârî'dir. "Acem Ya'kûb Çelebi" olarak da anılan şair bugünkü İran topraklarında Alişar'da doğmuştur. Ne zaman Bursa'ya yerleştiği kaynaklarda belirtilmez. Bursa'da yaşayan Nisârî, Dâye Hatun Camii yakınlarında ömrünü sürdürmüş, 1656'da vefat ederek Hacılar

¹¹ (Dilçin, 1983, s. 61)

¹² (Nas, 2018, s. 236, 342 numaralı gazel)

Kozı denen mevkide defnedilmiştir. *Riyâz-ı İrfân'a* göre, tarih söylemekte meşhurdur (Çağlayan, 2007, s. 4-5).

Nisârî'nin şiiri 5 beyitli bir gazel olup diğer şiirler gibi "Fâ'ilâtün Fâ'ilatün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezninde yazılmıştır. Gazelde sadece uzun a "â" sesiyle tam kafiye, "-sı Bursanun" kelimesiyle de redif oluşturulmuştur. Şair son beyitte mahlasını belirtmiştir. Şiir aşağıdadır:

1. Gül-'izâr u gonca-femdür dil-rubâsı **Bursanun**
Bülbülü hoş-nağmedür sâhib-nevâsı **Bursanun**
2. Mesken ü me'vâ idinse tan mıdır erbâb-ı dil
İ'tidâl üstündedir zîrâ hevâsı **Bursanun**
3. San 'uyûn-ı selsebil içre gümüş mâhî durur
Kaplucu havzında her bir meh-likâsı **Bursanun**
4. Meclis-i meyde surâhî kulkulun yâd eyleyüp
Başka bir 'âlemedir ehl-i safâsı **Bursanun**
5. N'ola itdiyse **Nisârî** Bursa'da cây-ı karâr
Hep mesîreyle ser-â-serdir fezâsı **Bursanun**¹³

Yukarıdaki şiir tam anlamıyla Bursa medhiyesi niteliğinde olup şehrin güzellerine övgü ile başlar. Ya'kûb Çelebi'nin gazelini günümüz Türkçe'sine şu şekilde çevirmek mümkündür: "Bursa'nın gül yüzlü, gonca dudaklı güzelleri; sesi güzel bülbülleri, güzel musikisi vardır", "Bu kadar güzelliğe ve ılımlı iklime sahip Bursa'yı gönül erbabı, ince ruhlu insanların vatan edinmesine şaşırılmamalıdır", "Öyle ki Bursa'nın cennet ırmağı Selsebil misali tertemiz akan, şifalı kaplıcaları vardır ki onların havuzlarında ay yüzlü güzeller, gümüş renkli balıklar misali yüzmekte, gülüp eğlenmektedir", "Bursa (başta kaplıcaları olmak üzere) safa ehli insanların mey meclisleri kurup, şarkı ve müzikler eşliğinde eğlendiği bir iştret yeri, bambaşka bir dünyadır", "Baştanbaşa mesire ve eğlence yerleriyle süslü olan Bursa'yı şair Nisârî'nin de vatan edinmesine şaşırılmamak gerekir."

4. 6. Feyzî Efendi (ö. 1772)

Divanında Bursa redifli şiir bulunan şairlerden diğeri asıl adı Feyzullah olan Feyzî Efendi'dir. Seyyid Feyzî diye tanınmasına bakılırsa Hz. Peygamber soyundan gelmektedir (Öztoprak, 2012, s. 137). Şeyh Hasan Efendi'nin oğlu olan Feyzî Bursa'da doğup yaşamış, hayatını burada sürdürüp Bursa'da vefat etmiştir. Kaynaklarda okuma yazma bilmeyen, ümmi bir şair olduğu söylenen Feyzî'nin mesleği hakkında bilgi bulunmaz. Şiirlerinden Osmanlı-Rus savaşına katılıp 1768'de esir düştüğü ve iki yıl sonra kurtulduğunu öğreniriz. Şair 1772'de vefat edip Bursa Pınarbaşı Mezarlığı'na gömülmüştür (Karagöz, 2004, s. 4-6).

Feyzî Efendi'nin şiiri de Bursa redifli ilk şiir yazarı Revânî'nin gazeli gibi 5 beyitli bir gazeldir. Kafiye ve redifinin de aynı oluşu o şiire nazire olduğunu gösterir. Gazelde uzun a "â" sesi ile tam kafiye yapılırken "-sı Bursanun" kelimesi ile redif oluşturulur. Şair son beyitte mahlasını söylemektedir. Feyzî Efendi'nin şiiri şu şekildedir:

1. Bir diyâra benzemez zevk-i safâsı **Bursanun**
Kân-ı gevherdir ki hiç olmaz bahâsı **Bursanun**

¹³ (Çağlayan, 2007, s. 140, 138 numaralı gazel)

2. Her taraf kıldım teferrüc vâdî-i sahrâlarun
Olmaya mânend vardır kablıcası **Bursanun**
3. Matla‘-ı ‘irfân burc-ı evliyâdır şübhesiz
Bin kitâb olsa sezâ medh ü senâsı **Bursanun**
4. Bâğ-ı cennetdir âdem teşnedir seyrânına
Mürdeler ihyâ ider âb u hevâsı **Bursanun**
5. Binde bir vasf etsem olmaz haşra dek **Feyzî** temâm
Defter-i dîvâna sığmaz mâcerâsı **Bursanun**¹⁴

Bursa’da doğup büyüyen ve Bursa âşığı olan Feyzî Efendî’nin şiiri baştan sonra bir şehir medhiyesi şeklindedir. Örneğin daha ilk beyitte Bursa’nın başka hiçbir şehre benzemediğini söyleyen şair onu diğer şehirlerden ayrı ve üstün bir yere koyar. Şaire göre Bursa’da yaşamak insana mutluluk ve huzur vermektedir. Bursa parayla satın alnamayacak kadar değerli bir mücevher, eşsiz benzersiz bir şehirdir. İkinci beyitte şehrin her tarafını gezen şair kaplıcalarının güzellikte benzersiz olduğunu ifade ederek Bursa ile özdeşleşen kaplıcalara vurgu yapar. Üçüncü beyitte ise “evliya burcu (burc-ı evliyâ) ve irfan kaynağı” olarak nitelediği Bursa’nın güzelliklerini anlatmaya bin tane kitabın dahi yetmeyeceğini vurgular. Şiirin dördüncü beytinde Bursa seyretmeye doyulmayan bir cennet bahçesine benzetilip havası ve suyunun ölüleri bile diriltecek güzelliğine vurgu yapılır. Feyzî Efendî son beyitte mahlasını zikrederek Bursa’yı övmenin kendisi için dahi mümkün olmadığını, buna kudretinin yetmeyeceğini ifade ederek şiirini tamamlar.

4. 7. Âşık Şem‘î (ö. 1839-41)

Konya’da doğan ve asıl adı Ahmed olan şair ömrünü burada geçirdiğinden Konyalı Şem‘î diye anılır. Babası helvacı Mehmed Ağa olan şair düzenli bir eğitim görmemiş, ileri yaşlarda çırağı Silleli Sürûrî’den okuma yazma öğrenmiştir. Şem‘î, helvacı çırağı olarak çalıştığı sıralarda âşıklığa heveslenerek şiir söyleyip saz çalmaya başlamış, birkaç defa İstanbul’a giderek III. Selim huzurunda da sanatını icra etmiştir. İstanbul’da şöhreti artan Şem‘î saraydaki saz meclislerini yönetecek duruma gelmiş, padişahın İstanbul’da kalma teklifini ise kabul etmemiştir. Kendisine Konya’da verilen çarşı ağalığı görevi onun şehirdeki itibarını yükseltmiştir. Türk âşıklık geleneğinde önemli yeri olan Şem‘î’nin aruz ve hece vezinli şiirleri vardır. Bilinen tek eseri divanıdır (Albayrak, 2010, s. 505; Sarı, 2013).

Âşık Şem‘î’nin şiiri diğer şiirlerden farklı olarak murabba nazım şeklinde, bendler halinde yazılmıştır. Şairin her bendde ayrı bir kelimeyi redif olarak seçmesi, şiirin diğer ayırıcı özelliğidir. Âşık Şem‘î’nin Bursa redifli şiiri 5 bend uzunluğunda ve diğer şiirler gibi aruzun “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilatün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün” vezindedir. Şiir murabba kafiye düzenine uygun “aaaa bbba ccca ddda” şeklinde kafiyeleşmiş fakat ilk bendinin üçüncü mısrası uyumu bozmuştur. Âşık Şem‘î murabbanın her bendinde ayrı bir kelimeyi redif olarak seçmiş, yalnız her bendin son mısrasında, bir uzun ünlü ve ünsüzden oluşan “âr” sesleriyle zengin kafiye, “-ı Bursanun” kelimesi ile de redif oluşturmuştur. Şiir metni şöyledir:

1. Misk-i ‘anberle binâ olmuş dîvârı **Bursanun**

¹⁴ (Karagöz, 2004, s. 352-353, 547 numaralı gazel)

- ‘Âşıkâ gâyetde çokdur i‘tibârı **Bursanun**
Çık Emîr Sultân ile beş pâdişâh anda bile
Tûtüyâdır çeşm-i ‘uşşâka gubârı **Bursanun**
2. Lâleler kurmuş Keşiş Tağda otağı kırmızı
Kılıca (?) mahbûblar yakmış yanağı kırmızı
Gâlibâ irmiş gibi sükker dudağı kırmızı
Suludur şeftalisi pek tatlı narı **Bursanun**
3. Destine almış gider bir tıflı mushafı yeşil
Sarıdır dilberleri destârını sâfi yeşil
Hâsılı cennet misâli her biri etrâfi yeşil
Gül biter bülbül öter gitmez bahârı **Bursanun**
4. Şenniği kat‘ olmadan giymiş Bunarbaşı siyâh
Çeşmini yaş ile itmiş ‘âkıbet taşı siyâh
Yas ider başında bir tıflı güzel kaşı siyâh
Bâdı bir büt-i mahbûbı serbest şîrini nigârı **Bursanun**
5. Şurda bir dilber sevdim .. n‘ola bari sâz (?)
Ahmediyye sarınurlar başına sarı beyâz
Yarısı esmer şîrindir kardan ak yarı beyâz
Vasfa gelmez muhtasar **Şem‘î şî‘ârı Bursanun**¹⁵

Âşık Şem‘î “Bursanun” redifli murabbasının ilk bendini şehir övgüsüne ayırır. Bursa misk ve güzellikler üzerine kurulmuş; âşıklar nezdinde kıymeti yüksek bir şehirdir. Emir Sultan gibi bir gönül sultanını ve devletin ilk padişahlarını ağırlayan Bursa’nın toprağı âşıkların gözlerine sürme çekilecek kadar kıymetlidir. Şair “kırmızı” kelimesini redif olarak seçtiği ikinci bendde şehrin sembolü Uludağ’ı (Keşişdağı) anar. Uludağ’da laleler, şehrin güzellerinin yanakları, yine güzellerin şeker dudakları kırmızı ile nitelenir. Şaire göre Bursa bereketli topraklarıyla şeftali ve nar memleketidir¹⁶. Manzumenin yeşil kelimesi ile rediflenen üçüncü bendi şehrin bugün de kullandığımız “Yeşil Bursa” tabirini destekler niteliktedir. Çocukların elindeki Kur’an, güzellerin başındaki yazmalar ve her şey bu şehirde yeşildir. Bursa hiç hazanın gelmediği, hep baharın yaşandığı yemyeşil, gül ve bülbül memleketidir. Âşık Şem‘î siyah kelimesini redif olarak seçtiği dördüncü bendde put gibi güzel, serbest edalı bir Bursa güzeline olan aşkını anlatıp kavuşamamanın verdiği acıyla akıttığı gözyaşlarını şehrin önemli sularından Pınarbaşı ile ifade eder. Şiirin son bendinde ilk mısra tam okunamamakla beraber konu yine şehrin güzelleridir. Şair bir üst bendde âşık olduğu Bursa güzeline anlatmayı beyaz redifli son bendde de sürdürür. Bu güzel başına Ahmediye¹⁷ kumaşından başörtüsü sarmaktadır. Şehrin güzelleri ise yarısı esmer, yarısı kardan beyaz olarak nitelenir. Şair son söz olarak Bursa’nın güzelliklerini özetlemenin dahi mümkün olmadığını söyleyerek şiirini tamamlar.

¹⁵ (Sarı, 2013, s. 151-152, 100 numaralı murabba)

¹⁶ İstanbul’un gıda ihtiyacı için önemli bir merkez olan Bursa’dan sebze, meyve ve süt ürünleri yanında kavun, karpuz, dut, kestane, nar, kiraz, çilek, şeftali, ceviz, zeytin, peynir, zeytinyağı gibi ürünler gönderilmektedir (Çiftçi, 2004, s. 163).

¹⁷ Ahmediye III. Ahmed devrinde Üsküdar ve Bursa’da dokunan bir çatma kumaş türüdür. Daha çok ipekle dokunmakta ve döşemelik olarak kullanılmaktadır (Salman, 2004, s. 17).

4. 8. Sermed Efendi (ö. 1848)

Bursa redifli şiir yazar şairlerden biri de hakkında tezkirelerde bilgi bulunmayan, fazla tanınmamış bir şair olan Mehmed Sermed Efendi'dir. İstanbul'da doğan ve Derviş Ağa adlı bir zatın oğlu olan şair uzun süren iyi bir eğitim aldığını ifade eder. II. Mahmud ve Abdülmecid devirlerinde yaşayan şair özellikle II. Mahmud'un yardımlarını görür. Memurluk hayatına kethüda kaleminde başlayan şair, ilerleyen yıllarda ihtisap, ebniye-i hasa ve karantina katipliği vazifelerinde bulunmuş, 1848'de vefat etmiştir. Şiirlerinden hayatı ciddiye almayan, rind-meşrep, yiyip içmeyi seven bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılan Sermed Efendi'nin tek eseri divanıdır (Yıldız, 2002, s. 4-7). İstanbul'un Bursa'ya yakınlığı ve divanındaki Bursa redifli şiirden hareketle şairin Bursa'yı gördüğü tahmin edilir.

Sermed Efendi'nin manzumesi de 5 beyitli bir gazeldir. Şair gazelinde bir uzun ünlü ve ünsüzden oluşan "âr" sesleriyle zengin kafiye "-ı Bursada" kelimesi ile redif oluşturmuş, son beyitte de mahlasını zikretmiştir. Şiir metni şu şekildedir:

1. Geçti de seyr eyledim bir gül-'izârı **Bursada**
Eylemiştim gûyiyâ evvel bahârı **Bursada**
2. Bilmedim yârdan uçurmuş kuş gibi ağyârını
Bulmadım çok gözledim hercâyî yârı **Bursada**
3. Kâle-i 'ömrümü ben bî-hûde verdim müftüne
Eyleyenler eylemiş vaktiyle kârı **Bursada**
4. Geh vatan geh yârı der-hâtır edip hayretle ben
Yaş akıttım iki çeşmimden pınarı **Bursada**
5. Kâkülün sevdâsı ile rûyuna kıldım nazar
Şaşırıp **Sermed** gibi leyl ü nehârı **Bursada**¹⁸

Sermed Efendi'nin şiiri diğer şiirlerden farklı olarak küçük bir serzgüzeşt-nâme gibidir. Şair ayrıldığı sevgilisine yeniden kavuşmak ister ve bu uğurda çektiği sıkıntılardan bahsedip duygularını ifade eder. 1. tekil şahıs ifadelerle Bursa'da gördüğü bir güzel vesilesiyle anılarını hatırlayıp iç muhasebe yapar. "Bir gün yolda yürürken önünden geçen bir güzel, şaire sevdiğiyle yaşadığı eski hatıraları, bahar günlerini hatırlatır.", "Şair sevdiğinin kıymetini bilememiş, o da kuş gibi uçup gitmiştir. Pişmanlık ve ümitsizlikle her yerde aramakta fakat bulamamaktadır". "Şair ömür kumaşı sermayesini sevdiğini aramakla boşu boşuna geçirdiğini düşünüp pişmanlık duyar.", "Şimdi hem vatanından hem de yâriden uzakta, çaresiz şekilde Bursa ırmakları misali iki gözü iki çeşme ağlamaktadır", "Bir güzelin sevdasına gece gündüz çaresizce dolaşmasına rağmen sevdiğine kavuşamamaktadır."

4. 9. Kütahyalı Vasfî (ö. 1876)

Divanında Bursa redifli şiir olan şairlerden sonuncusu 19. yüzyıl şairlerinden, aslen Kütahyalı olan Ahmed Vasfî, diğer adıyla Kütahyalı Vasfî'dir. 1832'de Kütahya'da doğmuş, medresede Arapça, Farsça ve edebiyat, şahsi gayretiyle de Fransızca öğrenmiştir. Kâtip olarak devlet hizmetine giren Ahmed Vasfî, başka memuriyetlerde de bulunup 1876'da vefat etmiştir (Güner 1967, s. 42). Bilinen tek eseri olan divanından sol gözünün âmâ olduğu, meslek hayatındaki huzursuzluğu, memleketi Kütahya'dan uzaklaşmak

¹⁸ (Yıldız, 2002, s. 198, 46 numaralı gazel)

özellikle İstanbul'a gitmek istediği fakat Kütahya'dan ayrılmadığı bilgilerine ulaşılır. Vasfî 19. yüzyıl divan şairleri içinde başarılı sayılabilecek bir şairdir. Biyografik kaynaklarda yer almayışını, sanat gücüyle değil, İstanbul'a gitmeyişiyle ilişkilendirmek daha doğru olur (Köksal, 2016).

Vasfî'nin şiiri 5 beyit uzunluğunda gazel nazım şeklinde ve "Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün" veznindedir. Şiirde "-ân" seslerinden oluşan, revî ve öncesindeki uzun ünlüden meydana gelen zengin kâfiye (kâfiye-i müreddefe) yanında "-ı Burusa" şeklinde redif kullanılmıştır. Şiir metni aşağıdadır:

1. Hoş geldi bana mekteb-i 'irfân-ı **Burusa**
Tab'ımca bütün meşreb-i hûbân-ı **Burusa**
2. Sahrâları gezdik ne güzel yerleri vardır
Ol dem hele hâhişger-i iskân-ı **Burusa**
3. Şâyân-ı kabûl olmasa ger âb u hevâsı
Yatar mı Murâdiyye'de sultân-ı **Burusa**
4. Ta'mîr olunup ebniye-i sûk u mahallât
Gitdikçe tezâyüd buluyor şân-ı **Burusa**
5. Asla toyamam kaplıcalar zevkine **Vasfî**
Olsam nice yüz bin sene mihmân-ı **Burusa**¹⁹

Vasfî'nin gazeli Feyzî Efendi ve Nisârî Ya'kûb Çelebi'nin şiirleri gibi şehir medhiyesi niteliğindedir. Şair birinci beyitte irfan yuvası olarak nitelediği Bursa'yı çok beğenir. Bu şehir güzellerin ve güzelden hoşlanan ince zevkli insanların şehridir. İkinci beyitte şehrin ovalarını gezince Bursa'yı daha çok seven Vasfî, artık burada yaşamak istediğini söyler. Gazelin üçüncü beytinde ise Bursa'yı sevme sebebini II. Murad'ın havası ve suyunu sevdiği bu şehre Muradiye Külliyesi'ni²⁰ yaptırması olarak açıklar. Dördüncü beyte göre Bursa eski eserlerin tamiri, yeni bina, çarşı ve mahallelerin kurulmasıyla büyüüp güzelleşmektedir. Şair son beyitte Bursa'nın ayrılmaz parçası meşhur kaplıcalarına değinerek yüz bin sene burada misafir olarak kalsa yine Bursa kaplıcalarına ve yapılan eğlencelerine doyamayacağını belirterek şiirini bitirir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa 1326 yılında Orhan Bey tarafından fethedilmiştir. Köklü geçmişiyle adeta bir kültür mozaığı olan Bursa, devletin ilk kalıcı mimari eserlerine ev sahipliği yapmanın yanında yüzyıllar boyunca devam edecek, devletin önemli kurumlarının da ilk defa oluşturulup işletildiği şehir olmuştur. Devletin kuruluş dönemi olan 14. yüzyılda Türkistan'dan gelip şehrin ayrı bölgelerine tekkelerini kuran dervişleri, Emir Sultan ve Üftâde gibi gönül sultanları, ünlü *Mevlid* yazarı Süleyman Çelebi ve Bursalı Ahmed Paşa gibi önemli şairleri, Molla Fenârî, Kadızâde Rumî, Molla Yegan, Molla Hüsrev ve Molla Gürânî gibi ilim adamları ile kuruluş döneminin ruhunu yaşatmakta, ilk 6 padişahın türbe, cami ve külliyesi ile eski günlerin izlerini canlı tutmaktadır. Ayrıca Bursa hemen bütün Osmanlı devirlerinde ilim, irfan,

¹⁹ (Köksal, 2016, s. 187, şiir numarası yok).

²⁰ II. Murad döneminde şehir süratle büyüüp toparlanmaya başladı. Sultan Murad, Fazlullah Paşa, Hacı İvaz Paşa, Hasan Paşa, Umur Bey gibi devlet erkânınca tahsis edilen vakıflar sayesinde daha sonra bu adlarla anılacak yeni bölge ve mahallelerin teşekkülü sağlandı (İnalçık, 1992, s. 446).

sanat, edebiyat hatta siyaset ve bürokrasisinin en seçkin simalarının görev, sürgün veya emeklilik sebebiyle bir şekilde yolunun düştüğü bir şehir olmuştur.

Yaptığımız taramalar sonucunda Bursa övgüsünde ve Bursa redifiyle yazılmış 8'i gazel toplam 9 şiir tespit edilmiştir. Divan şiirimizde Bursa şiirleri haricinde başka şehir isimlerinin de redif olarak kullanıldığı birçok şiirin varlığından hareketle şehir şiirleri diye isimlendirebileceğimiz türde şiir yazımının gelenek halini aldığı söylenebilir (Kaplan 2016; Kaplan 2017; Arslan 2018; Yıldız 2018). Vefat tarihlerine göre şiirler Revânî, Prizrenli Şem'î, Bursalı Celilî, Nisarî Ya'kûb Çelebi, Feyzî Efendi, Âşık Şem'î, Sermed Efendi ve son olarak Kütahyalı Vasfî tarafından yazılmıştır. Şiirlerin çoğunda aynı vezin, nazım şekli ve redifin kullanılması da dikkat çeker. Bursa redifli şiiri olan 8 şairden üçü (Celilî, Ya'kûb Çelebi ve Feyzî Efendi) hayatlarını Bursa'da geçirmiş, Revânî ise Bursa kaplıcaları mütevelliliği göreviyle şehirde bulunmuştur. Sermed Efendi ve Prizrenli Şem'î İstanbul'da yaşadıklarından Bursa'yı görme ihtimalleri yüksek olup hiç Kütahya'dan çıkmadığı düşünülen Vasfî'nin ise yakınlığı sebebiyle Bursa'ya gelmiş olması mümkündür. Anılan 8 şairin 9 manzumesi üzerinde yapılan incelemede şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1. 9 manzumeden 8'i gazel, 1'i murabba nazım şeklinde yazılmıştır.
2. Şiirlerden 6'sı 5, 2'si 7 beyit, 1'i ise 5 bend uzunluğundadır.
3. Bursa redifli şiirlerden 7'si aruz vezninin remel bahrinden "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle, 2'si de hecez bahrinin "Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün" vezniyle yazılmıştır.
4. 9 şiirin 5'inde uzun a "â" ile tam kafiye ve "-sı Bursanun" kelimesi redif olarak kullanılmışken, 2 şiirde uzun ünlü ve ünsüzden oluşan "âr" sesleriyle zengin kafiye, "-ı Bursada" kelimesi ile redif oluşturulmuştur. 1 şiirde "âr" sesleriyle zengin kafiye ve "-ı Bursanun" kelimesi ile de redif yapılmış, diğer şiirde de "-ân" sesleriyle zengin kâfiye yanında "-ı Burusa" şeklinde redif tercih edilmiştir.
5. Şiirlerin tamamında aldığı eklerle de olsa Bursa kelimesi redif olarak kullanılmıştır.
6. Şiirlerin tümünde şairler son beyitte mahlaslarını söylemiştir.
7. Şiirlerin muhtevalarına bakıldığında; 3 şiirin (Nisârî Ya'kûb Çelebi, Feyzî Efendi, Kütahyalı Vasfî) şehir medhiyesi olduğu tespit edilmiştir. 9 manzumenin 7'sinde (Feyzî Efendi ve Kütahyalı Vasfî hariç) şehrin güzelleri övülürken 6 şiirde ise şehrin kaplıcalarından bahsedilmektedir.
8. İncelenen şiirlerde en çok Bursa'nın güzelleri övülürken daha sonra şehrin kaplıca ve havuzları, buralarda güzellerle yapılan eğlencelerden bahsedilir. Ayrıca şiirlerde Emir Sultan, padişah türbeleri ve Muradiye Külliyesi'nden, Bursa ipeği yanında bazı meyvelerinden bahsedilir. "Burc-ı evliya" olarak anılan şehrin havası ve suyu güzelliğiyle övülürken su kaynaklarından Pınarbaşı yanında Uludağ da anılır.
9. İncelenen tüm şiirlerde içerik olarak Bursa şehrinin övgüsü yanında sırasıyla güzellerinden ve kaplıcalarından bahsedildiği, şiirlerin hiçbirinde herhangi bir yergi unsurunun bulunmadığı görülmüştür.

Kaynakça

- Aka, B. (2020). Divan Şiirinde Kaplıca Redifli Gazeller. *Journal of Turkish Language and Literature*, 6 (1), 1-15.
- Aksoy, H. (1993). Celîlî, Hâmidizâde. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 7, s. 269-270). İstanbul: TDV Yayınları.
- Albayrak, N. (2010). Şem'î, Konyalı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38, s. 505). İstanbul: TDV Yayınları.
- Algül, H.; Azamat, N. (1995). Emir Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 11, s. 146-148). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aman, F. (2018). Osmanlı Şehri ve Bursa Prototipi Üzerine Bir Bakış Denemesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 51-60.
- Arslan, M. (2018). Divan Edebiyatında Şehirler Üzerine Yazılan Şiirler ve Bunlar Arasında Amasya Şiirleri. *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı* (Ed. Mehmet F. Köksal, Sibel Murad, Mevlüt İlhan). Ankara: KIBATEK.
- Atlansoy, K. (1998). *Bursa Şairleri: Bursa Vefayatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Aydın, A. (2017). Şair Tezkirelerine Göre Osmanlı'nın Unvanlı Şehirleri. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3 (7), 35-56.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (e-kitap 3145).
- Ayaz, H. (2015). Bülbül Şiiri Etrafında Mehmed Âkif'in Değerler Dünyası Üzerine Düşünceler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), 31-37.
- Beşli, F. (2012). Somut Olmayan Kültür Mirasın Somutlaşan Harmanı. *Bursada Zaman*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 1 (1), 26-27.
- Bilge, M. L. (2021). Büyük Ayasofya'da Padişah Türbeleri. *İslam Tetkikleri Dergisi*, 11 (2), 941-974.
- Çağlayan, N. (2007). *Nisâri Divanı, Metin-İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çanaklı, L. A. (2015). Türk Edebiyatı ve Bursa. *Şehir ve Toplum*, (2), 13-34.
- Çetin, O. (ts.). Bir İlim Ve Kültür Merkezi Olarak Bursa. <https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/bir-ilim-ve-kultur-merkezi-olarak-bursa/> [Erişim Tarihi: 08.02. 2023]
- Çiftçi, C. (2004). Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (16), 151-171.
- Çorak, R. (2002). *Klasik Edebiyatta Sevğilide Göz, Kirpik ve Kaş Üzerine Benzetmeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Dalar, T. (2018). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman Şiirinde Zaman ve Mekân Algısı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13 (2), 183-200.
- Davutoğlu, A. (2016). *Medeniyetler ve Şehirler*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Durmuş, E. (2019). *Bursa'da Erken Dönem Osmanlı Mimarisi'nde Kemer*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Eken, Y. (2020). *Bursa İli Karagöz Müzesinde Yapılan Deri Tasvirlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Erginli, Z. (2002). *Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler* (Ed. Ramis Dara). *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Erünsal, İ. E. (2008). Revânî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 35, s. 30-31). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eyduran, A. (2000). *Biyografi Kaynaklarında Şehir, Kültür İlişkisi ve Bunun Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nde Görünüşü*. *Bilig*, (12), 29-42.
- Gönül, A. (2017). *Erken Dönem Osmanlı Kentlerinden Bursa ve Üsküp'ün Kentsel ve Mimari Gelişiminin 14. Yüzyıldan Günümüze Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Güner, H. (1967). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şairler*. Kütahya: Kütahya İl Basımevi.
- Güney, H. (2014). Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler, *Bellekten*, 78 (282), 407-434.
- Hızlı, M. (1986). *XVI. Asır Bursa Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Hızlı, M. (2001). Bursa'da Selatin İmareti. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 33-62.
- İnalcık, H. (1992). Bursa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 6, s. 445-449). İstanbul: TDV Yayınları.
- İnalcık, H. (2007). Orhan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 33, s. 375-386). İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (2010). Şeyhülislam. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 39, s. 91-96). İstanbul: TDV Yayınları.
- İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, H. (2016). Mahallî Şairin Mahallî Coğrafyası: Kütahyalı Rahîmi'nin Şiirlerinde Yer Adları. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17, 121-172.
- Kaplan, Y. (2017). Lale Devri İstanbul'unda Padişah Bahçelerini Anlatan Manzum Bir Eser: Hıfzî ve Mesâir'i. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 307-330.
- Karagöz, M. (2021). *Bursa'nın Yetiştirdiği Bir Değer: Metin Güven Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Karagöz, S. (2004). *Feyzî Efendi Divanı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Karataş, A. İ. (2008). Bursa Suları ve Su Vakıfları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 379-417.
- Karavelioğlu, M. (2008). XV. ve XVI. Yüzyıl Divanlarında Bursa (Ed. Fatma Meliha Şen, Reyhan Çorak ve Murat Karavelioğlu). *15 ve 16. yüzyıl Divanlarında Edirne, Bursa ve İstanbul*. İstanbul: BİSAV Yayınları.
- Karavelioğlu, M. (2014). *Şem'î Divanı*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu.

- Kayabaşı, N. (1996). Kuşbakışı Bir Görünüm: Edebiyatımızda Bursa Bursa'da Edebiyat (Ed. Hayati Baki). *Bursa'da Edebiyat Edebiyatta Bursa*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği.
- Köksal, M. F. (2002). Eski Şiirimizin Nadide Güzelleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (11), 161-168.
- Köksal, M. F. (2016). *Son Dönem Divan Şairlerinden Kütahyalı Vasfı Divanı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kurtaran, U. (2012). Bir İmparatorluğun Doğuşu Osmanlı Kuruluş Dönemi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5, 244-265.
- Kuru, L. (2019). XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri ve Müderris Tevcihati. *History Studies*, 11 (3), 1031-1058.
- Nas, Ş. K. (2018). *Celîlî Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (e-kitap 3602).
- Necdet, A. (1996). Eski Şiirimiz ve Bursa (Ed. Hayati Baki). *Bursa'da Edebiyat Edebiyatta Bursa*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği.
- Öztoprak, N. (2012). Bursalı Feyzî Efendi'nin Elifnameleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35 (35), 135-167.
- Salman, F. (2004). Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz. *Sanat Dergisi*, 6, 1-17.
- Sarı, M. (2013). *Mevlevî Âşık ve Şair Konyalı Şem'î*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Taşpınar, İ. (2004). I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 23-44.
- Tekeli, H. (2000). *Gazzizâde Abdullatif'in Hayatı, Eserleri ve Vakıât'ı*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Tonak, H. (2014). Kayıp Bir Hazine: Bursa Bey Sarayı. *Bursa'da Zaman*, (3) 10, 2-7.
- Yıldız, E. (2018). Klâsik Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Revânî'nin Yayımlanmış Divanı'nda Yer Almayan Medine Kasidesi. *International Journal of Language Academy*, 6 (2), 120-143.
- Yıldız, S. (2002). *Sermed Divanı, İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.